

УДК: 82.09:821.111"15/20"

DOI: <https://doi.org/10.32840/2225-479X.2019.31-32.5>

Безродних Ірина
(м. Дніпро)

«A Mob of Gentlemen Who Wrote With Ease»: поезія «кавалерів» у соціокультурній перспективі

У статті розглянуто творчі здобутки поетів-«кавалерів» у соціокультурному контексті Англії першої половини XVII століття. Увага концентрується на особливостях світоглядних орієнтацій, етичних уявленнях та естетичних преференціях представників цього поетичного угруповання. Визначається характер творчих пошуків цих митців з акцентуванням уваги на специфіці реалізації у їхніх творах культурних функцій стимулювання ("mobility") та стримування ("constraint") (терміни С. Грінблатта).

Очевидне розширення тематичного діапазону ліричної поезії за рахунок введення тих тем, які раніше вважалися табуйованими або ж репрезентувалися у закодованому вигляді, постає в їхніх творах як прояв мобільності культурних кордонів. Водночас, на рівні художньої форми лірика кавалерів виступає як спадкоємиця і продовжувачка ренесансної традиції, тобто виконує функцію стримування культурних кордонів.

Творчість поетів-«кавалерів» не тільки репрезентувала тогочасну дійсність, виконуючи функцію такого собі соціального коментаря, а й деякою мірою пропагувала ідеали придворного життя, «стимулювала» читача грати певну соціальну роль.

Ключові слова: *куртуазна поезія, поет-«кавалер», поетична манера, соціокультурний контекст, мобільність, стримування.*

Попри той факт, що англійська поезія XVII століття вже протягом тривалого часу перебуває у фокусі наукового інтересу, загальна панорама розвитку тогочасного поетичного мистецтва все ще містить численні лакуни,

що відкриває простір для подальших наукових досліджень. Думається, що така ситуація не в останню чергу зумовлена складним характером згаданого історико-літературного періоду, який «розпочався Донном і закінчився Драйденом».¹ І якщо видатні постаті, такі як Джон Донн і Бен Джонсон, завжди привертали увагу дослідників, то їхні апологети – поети-«метафізики» і поети-«кавалери», які є невід’ємною складовою строкатої поетичної картини тогочасся, – протягом тривалого часу перебували на периферії наукового інтересу.² Щоправда, більш «серйозна» поезія «метафізиків» зрештою отримала таки схвальні відгуки критиків, а от стан вивченості куртуазної поетичної традиції «кавалерів» і сьогодні залишається незадовільним.

Метою цієї наукової розвідки є з’ясування характеру творчих пошуків поетів-«кавалерів» у контексті соціокультурної ситуації першої половини XVII століття з акцентуванням уваги на специфіці реалізації у їхніх творах культурних функцій стимулювання (*mobility*) та стримування (*constraint*) [терміни С. Грінבלата³] в руслі методології нового історизму.

Як влучно зазначають Н. Торкут і О. Шкловська, у Західній цивілізації «література вже довгий час виконує роль дієвої інституції для нагляду за непорушністю культурних кордонів і реалізує це завдання шляхом осуду або схвалення. А вони, у свою чергу, є проекцією

¹ *Witherspoon A. Seventeenth-Century Prose and Poetry.* – N.Y. : Harcourt Brace Jovanovich, 1982. – P 707.

² Спостереження щодо рецепції творчості Д. Донна та Б. Джонсона в поезії «кавалерів» див.: *Безродних І. Діалог Т. Кер’ю з великими попередниками: рецепція здобутків Джона Донна і Бена Джонсона // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – Запоріжжя КПУ, – 2011, – № 2. – С. 4–11.*

³ *Greenblatt S. Culture / Critical Terms for Literary Study.* Ed by Frank Lentricchia and Thomas Mc Laughlin. – Chicago : The University of Chicago Press, 1990. –P. 225–232.

I. Історико-літературний процес

основних функцій культури, тобто *constraint* (стримування) та *mobility* (стимулювання), завдяки яким цій культурі вдається водночас і зберігати свою ідентичність (стримування), і розвиватися (мобільність)».⁴

Надзвичайно важко досліджувати природу ліричної поезії, що виникла наприкінці пізнього англійського Відродження і зазнала суттєвих трансформацій за часів правління Якова I і Карла I Стюартів, якщо не враховувати при цьому соціальних, політичних і культурних особливостей Англії першої половини XVII століття.

Згаданий період характеризувався помітним зростанням політичної й релігійної напруги, результатом чого стала революція 1648 р. Оскільки в англійській літературі хронологічні межі історико-літературної епохи XVII століття дослідниками визначаються по-різному, маємо уточнити, що в цій статті увага зосереджується на проміжку 1603–1660 р.р.

Якщо елизаветинська епоха (1558–1603) вважалася «золотою добою» в історії англійської культури, то період правління перших Стюартів був менш сприятливим в плані розвитку мистецтва і літератури. Можливо, це було пов'язано з особистими якостями монархів, адже і Яків, і Карл I значно поступалися Єлизаветі I Тюдор за масштабністю впливу на інтелектуально-духовну атмосферу суспільства.⁵

З приходом на престол Якова I (1566–1625), якого вважають своєрідним антиподом Єлизавети I, оскільки він був людиною егоїстичною й мстивою, на зміну оптимізму і культурному підйому прийшли загальні розчарування та уповільнення темпів розвитку театрального

⁴ Торкут Н. М., Шкловська О. Н. Специфіка комічного у структурі англійського ренесансного джесту // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – № 3. – С. 139–147.

⁵ Детальніше про художні репрезентації постаті Єлизавети Тюдор в англійській літературі див.: Храброва Г. М., Черняк Ю. І. Художні стратегії формування іміджу королеви Єлизавети в літературі англійського Ренесансу // Держава та Регіони : Серія : Гуманітарні науки. – Запоріжжя : КПУ, 2015. – № 1. – С. 8–15.

мистецтва (і зрештою, у 1642 р. театри в Англії були заборонені).

Крім того, саме обличчя англійської літератури зазнавало в ті часи негативних змін, втрачаючи життєстверджуючий пафос ренесансної комедії, апологетику антропоцентризму, яку ми знаходимо у ранніх творах Шекспіра та інших елизаветинців. Як слушно зауважує А. Горбунов: «У порівнянні зі своїми попередниками, художниками епохи Ренесансу, вони (англійські літератори першої половини XVII століття – **І. Б.**) ясніше бачили “зло світу”, ясніше розуміли і саму людину з її складними душевними поривами, слабкістю й силою».⁶ Саме за часів правління Якова I (1603–1625) на пріоритетні позиції в жанровій системі англійської літератури виходить лірика, яка витісняє драматичні жанри на другу позицію, а жанри прозові – на третю.

В яковитській поезії спостерігається відчутна зміна проблемно-тематичного спектру і загальної тональності творів, а також якісні зрушення на рівні форми. Більшість поетів тієї доби концентрували увагу на власному онтологічному і психологічному досвіді, а найбільш популярними формами художнього втілення цього досвіду стали ускладнена метафорика та найрізноманітніші прояви мовної гри, емблематизації, смислової затемненості. Події внутрішнього життя ліричного героя змальовувалися з високим рівнем драматичної напруги і потужною емоційною експресивністю. Це породжувало глибоку філософічність, яка іноді межувала із загостреною релігійністю. Через це ліриків того періоду стали називати «поетами-метафізиками» – Джордж Герберт (George Herbert, 1593–1633), Ричард Крешо (Richard Crashaw, 1613–1649), Генрі Воен (Henry Vaughan, 1621–1649).

Релігійна поезія «метафізиків», що характеризувалася

⁶ Горбунов А. Н. Поэзия Джона Донна, Бена Джонсона и их младших современников // Английская лирика 17 века. – М : МГУ, 1989. – С. 6.

I. Історико-літературний процес

складними образами й метафорами, певний час перебувала поза увагою дослідників, однак з другої половини ХХ ст. вона все частіше почала обиратися об'єктом літературознавчого аналізу (А. Горбунов⁷, Ю. Віппер⁸, І. Шайтанов⁹, Дж. Пост¹⁰).

Сам термін поети-«метафізики» вперше було вжито наприкінці ХVІІІ ст. Семюелом Джонсоном на позначення школи поетів на чолі з Джоном Донном, які імітували «його складний, проте сповнений сили стиль»,¹¹ Визначальною рисою їхніх творів була «метафізична напруга», крім того, більшість із них наслідували Дж. Донна як свого вчителя, копіювали характерне для нього трактування філософських і релігійних проблем. Їх також об'єднувала любов до складних метафор (*conceits*), які вважалися їхньою візитівкою та представляли собою витончені образи або складні порівняння, що за допомогою непрямих асоціацій поєднували на перший погляд зовсім *різні* речі, привносячи тим самим у канву твору складність інтерпретації. Для їхньої поезії характерним також був іронічний стиль, звернення до серйозних релігійних і філософських тем.¹²

Антиподами «метафізиків» можна вважати поетів-«кавалерів» – митців, яких Александр Поуп назвав

⁷ Там само.

⁸ *Виппер Ю. Б.* Творческие судьбы и история. (О западноевропейских литературах XVI – первой половины XIX века). – М. : Художественная литература, 1990. – 318 с.

⁹ *Шайтанов И. О.* Логика «метафизического» текста: Джон Донн. Проблема «метафизического» стиля // *ANGLISTICA* : сб. статей по литературе и культуре Великобритании. – Москва–Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2000. – Вып. 8. – С. 92–101.

¹⁰ *Post J. F. S.* English Lyric Poetry: The Early Seventeenth Century. – L. : Taylor & Francis, Inc., 2001. – 323 p.

¹¹ *Arts & Humanities through the Eras. The Age of the Baroque and Enlightenment (1600 – 1800) / ed. by Philip M. Soergel.* – Detroit : Thomson Gale, 2005. – 559 p.

¹² Див. : *Безродних І. Г.* Поезія «метафізиків» в соціокультурному контексті Англії ХVІІ століття // *Англістика і Американістика.* – Дніпропетровськ : ДНУ ім. О. Гончара. – 2010. – Вип. 7. – С. 278–282.

«юрбою джентльменів, які писали з легкістю» (*The Mob of Gentlemen who wrote with Ease*),¹³ чим, вірогідно, й створив певні передумови для упередженого ставлення наступних поколінь науковців до їхньої творчості. Адже в літературознавчому просторі зазвичай пріоритетна увага здебільшого приділяється серйозним авторам і складним творам.

Поети-«кавалери» (*Cavalier poets*) – англійські літератори аристократичного походження, твори яких, головним чином, адресувалися придворним колам і характеризувалися подібністю тематики й проблематики, наявністю спільних поетологічних рис та домінуванням суголосних умонастроїв і стильових преференцій. Друга їхня назва – «каролінці», оскільки створений ними придворно-аристократичний мистецький продукт (поезія салонно-камерного типу) найповніше виявив себе саме за часів правління Карла I, і всі вони були щирими прихильниками й апологетами цього монарха.

У сучасному літературознавчому дискурсі доволі поширеною є думка про те, що найрепрезентативнішими представниками «кавалерів» були такі віртуозні майстри слова як Роберт Геррік (Robert Herrick), Томас Кер'ю (Thomas Carew), Ричард Лавлейс (Richard Lovelace), сер Джон Саклінг (Sir John Suckling) та Едмунд Воллер (Edmund Waller). Втім, до цієї групи відносять також і менш яскравих тогочасних придворних ліриків, поетика творів яких свідчить про спільність художньо-естетичних засад і світоглядних уявлень, а саме: лорда Герберта (Herbert), Ореліана Тауншенда (Aurelian Townshend), Вільяма Картрайта (William Cartright), Томаса Рендолфа

¹³ Цит. за : *Abalain H. Les Poètes Cavaliers: Présentation critique et anthologie poétique. – Faculté de lettres Victor Segalen, Université de Bretagne Occidentale, 1998. – P. 29.*

(Thomas Randolph) та ін.¹⁴

Прикметно, що на сьогодні не існує усталеної концепції номінування цієї поетичної групи. Її представників називають і «кавалерами», і «синами Бена» чи «племенем Бена», і «каролінцями».

Інтерпретація семантики терміну “*cavalier*” викликає певні труднощі, особливо коли акцент зміщується з історичної та політичної площини в літературну, адже визначальним моментом для розуміння значення терміну виступає контекст. Якщо дослідники історичних подій того часу використовують даний термін лише у вузькому сенсі, коли йдеться про учасників політичних колізій (зокрема, прихильників Карла I), то літературознавці не одноставні у його вжитку і застосовують слово “*cavalier*” як у вузькому, так і у занадто широкому сенсі. Наприклад, К. Голідей у роботі “*The Cavalier Poets*” (1911) серед митців, які, на його думку, належали до гурту «кавалерів», називає Р. Герріка, Ф. Кворелза, Г. Герберта, Т. Кер’ю, Е. Воллера, Р. Крешоу, Дж. Саклінга, Р. Лавлейса та А. Коулі, не розмежовуючи «кавалерів» із «метафізиками». Іноді він застосовує слово «кавалер» по відношенню до поетів із зовсім протилежними творчими концепціями, наголошуючи, що ця атрибутивна назва не є більш точною, ніж «метафізики», проте всі поети, яких він зводить в одному дослідженні були «кавалерами» за духом.¹⁵ І хоча К. Голідей підкреслює основні стилістичні

¹⁴ Див. Безродних І. Г. Творча спадщина «поетів-кавалерів» як об’єкт літературознавчих дискусій // Англїстика і Американїстика. – Дніпропетровськ : ДНУ ім. О. Гончара, – 2008. – Вип. 5. – С. 117–120; Безродних І. Г. Творчість поетів-«кавалерів» у перспективі стильового розвитку англїської літератури XVII столїття // Від бароко до постмодернізму. – Дніпропетровськ : ДНУ. – 2003. – Вип. VI. – С. 68–73; Безродних І. Г. Своєрідність любовної лірики поетів-«кавалерів» // Від бароко до постмодернізму. – Дніпропетровськ : ДНУ. – 2004. – Вип. VII. – С. 70–80.

¹⁵ *Holiday C. The Cavalier Poets.* – N.Y. : The Neale Publishing Company, 1911. – P. 9.

характеристики поетичної творчості «кавалерів» – легкість, веселий настрій творів, дотепність, ставлення до поезії як до однієї з вишукано-елітарних розваг, – очевидно, що основним критерієм ідентифікації певного автора як представника групи «кавалерів» у нього виступає саме хронологічний фактор.

Не поділяючи думку К. Голідея щодо правомірності зарахування поетів школи Джона Донна до «кавалерів», наголосимо, що, попри очевидні стилістичні подібності, детерміновані спільністю домінуючих художніх смаків тогочасся, «метафізики» й «кавалери» суттєво різнилися і за світоглядними пріоритетами, і за характером релігійності, і за аксіологічною семантикою їхніх творів.

Семантизація терміну «кавалер» здійснюється у науковому просторі сучасної гуманітаристики за принципом бінарної опозиції. Одні вчені протиставляють кавалерів пуританам, сприймаючи ці політичні сили як антагоністичні. Літературознавці репрезентують «кавалерів» як своєрідну мистецьку групу, що є антиподом поетичного гуртка «метафізиків».

Перше використання лексеми «кавалер» у якості культурологічного терміну, за інформацією *Oxford English Dictionary*, датується 1470 роком. Вона постає як романський синонім до лексеми «лицар» (“*knight*”), що має германське походження. Латинське “*caballierus*” отримало форму “*caballero*” в іспанській та “*cavaliere*” в італійській мовах, пізніше це слово трансформувалося в “*cavelier*” у французькій мові XVI століття. Попри те, що етимологічне коріння слова «кавалер» є доволі очевидним, реставрація його семантики в аспекті діахронії становить досить складну дослідницьку проблему. Так, зокрема, слово “*cavaliere*” фігурує у творі Кастільйоне “*Il Cortegiano*” і позначає шляхетну, високоосвічену людину, що належить до придворних кіл, або притворного (“*cortigiano*”). У цьому сенсі, на думку Е. Абалена,

I. Історико-літературний процес

“*cavaliere*” та похідне від нього “*cavalleresco*” (“*chevaleresque*”) у значенні ідеалу вірності, відваги, втілення духу куртуазності, вживаються для позначення справжнього носія лицарських принципів.¹⁶

До широкого вжитку в англomовному соціумі слово «кавалер» найвірогідніше увійшло за часів королеви Єлизавети I. Важливу роль у цьому відіграв літературний текст – переклад трактату Б. Кастільйоне, здійснений сером Томасом Гобі і надрукований під заголовком “*The Courtyer*” (1561). Потім, на думку фахівців, відбулося помітне розширення семантичного значення цього слова, яке в Англії 50–60-х років характеризувало представника вищого світу, а згодом всотало нові конотації і стало вживатися на позначення не стільки носія лицарських традицій, скільки рафінованого придворного, який завжди перебуває в оточенні прекрасних дам і являє собою взірць освіченого високородного багатого вельможі, такого собі “*perfect gentleman*”, або французькою – “*parfait gentilhomme*”.

У той же час в єлизаветинських колах обов’язковими атрибутами істинного кавалера вважалися ще й такі чесноти, як військова доблесть, готовність зі зброєю в руках у будь-який момент виступити на захист свого сюзерена. Абсолютним втіленням усіх чеснот ідеального кавалера вважався сер Філіп Сідні (1564–1586) – відомий політичний діяч, військовий, вишуканий придворний і талановитий літератор, передчасну загибель якого оплакувала вся Англія. Згодом військово-політичні конотації згаданого слова поступово були втрачені, про що свідчить, приміром, трактат Генрі Пічема «Справжній джентльмен» (“*The Compleat Gentleman*”, 1622).

До кінця XVI століття термін “*cavalier*” на додачу отримав ще й такі конотації, як “*galant*” і “*bravache*”. За

¹⁶ Abalain H. Op. cit. – P. 22.

часів правління Карла I ці конотації не зникли, а скоріше навпаки вийшли на перший план, особливо під час громадянської війни (1640–1649). «Кавалери» завжди певною мірою були причетні до королівського оточення, а отже були роялістами і ворогами пуритан – своїх одвічних політичних опонентів. Найбільше це протистояння загострилося під час громадянської війни, коли «кавалери» і «круглоголові» вирішували суперечки не тільки за допомогою зброї, а й у літературних баталіях.

Образ справжнього «кавалера» знаходимо у поетичних творах тогочасся. Так, приміром, літератор Вільям Габінгтон, який сам не належав до поетів-«кавалерів», визначальною характеристикою типового кавалера не без іронії називав поєднання вишуканості і скандальності:

*... He's one of us
At night; he'll play, he'll drink, you guesse the rest;
He'll quarrel too, then underhand compound.
Why for a need he'll jeere and speake profane,
Court and then laugh at her he courted...
And he is an absolute Cavalier.
(Habington, "The Queen of Aragon").¹⁷*

Значно шляхетнішим постає кавалер у поетичному ескізі Роберта Герріка, який відзначає постійну готовність цього благородного лицаря кинути виклик долі та протистояти негараздам:

*Give me that man that dares bestride
The active sea-horse, and with pride
Through that huge fields of waters ride;
Who, with his looks, too, can appease
The ruffling winds and raging seas
In midst of all their outrages.
This, this virtous man can do,
Sail against rocks and split them, too,*

¹⁷ Drama of the English Renaissance II The Stuart Period / ed. by A. Fraser and N. Rabkin. – N.Y. : Macmillan Publishing Co., 1976. – 770 p.

Ay, and a world of pikes pass through.
(Herrick, "His Cavalier")¹⁸.

Попри те, що точна дата написання поезії Р. Герріка невідома, можна припустити, що два наведені фрагменти або зображують ідеал «кавалера» у різні періоди історії (до Громадянської війни та під час самої війни, як вважає Е. Абалейн¹⁹), або ж свідчать про діаметрально протилежне емоційно-психологічне ставлення авторів до описуваного. Незаперечною залишається відмінність розстановки акцентів у поетичних творах – якщо В. Габінгтон фокусує увагу читача на придворному житті «кавалера» з притаманними йому радощами флірту й розваг, то Р. Геррік насамперед підкреслює відвагу, як основну рису «кавалера» – захисника монархічного строю.

Варто наголосити, що певна амбівалентність рецепції «кавалера», яка зафіксована у вищезгаданих поезіях, є наслідком органічної вписаності самого мистецького феномену (поезії кавалерів) у соціокультурний контекст тогочасся. Кавалер як маркер приналежності до певної політичної групи і кавалер як атрибутів поетичного угруповання (придворних поетів, що були прибічниками Карла I) не становлять бінарної опозиції, адже дехто з поетів розділяв політичні погляди кавалерів, а дехто – зазнавав утисків через власні політичні переконання. Тож, думається, що при ідентифікації поезії «кавалерів» як мистецького продукту, створеного представниками певної літературної групи придворних поетів, доцільно орієнтуватися насамперед на естетичні критерії.

Прикметно, що самі «кавалери» та їхні сучасники надавали перевагу таким метафоричним назвам, як «сини Бена» або «плем'я Бена». Це самоназивання виступає, по суті, ідентифікуючим маркером як в аспекті наслідування

¹⁸ The Complete Poetry of Robert Herrick / ed. J. Max Patrick. – N.Y. : The Norton Library, 1968. – P. 56.

¹⁹ Abalain H. Op. cit. – P. 22.

традиції (сини Бена успадкували накопичений авторитетним літератором досвід), так і в плані способу життя (плем'я Бена – продовжувачі його справи, споріднені душі та ін.).

Стосовно третьої назви «кавалерів» – каролінці – варто зазначити, що вона є доволі поширеною в англо-мовній літературознавчій традиції.²⁰ Будучи покликана акцентувати увагу на хронології побутування літературного феномену (епоха правління Карла I Стюарта), вона стоїть в одному ряду з такими типовими атрибутами, як «єлизаветинські літератори», «вікторіанська доба» тощо. Така назва є релевантною і по відношенню до самого характеру поетичних пріоритетів «кавалерів». Адже за своїми політичними поглядами і соціальним статусом ці поети ідентифікували себе насамперед як апологети правління Карла I та культивованих ним цінностей, за своїми естетичними смаками – як елітарні літератори, що пропагують ідеали куртуазності, галантності, вишуканості, а за колом потенційних реципієнтів – як автори, що звертаються до досить вузького кола реципієнтів – придворних.

Теза про неоднорідність поезії «кавалерів» є клішованою в сучасних наукових розвідках з літератури XVII ст., однак у цілому критики не дуже серйозно ставляться до поетичного доробку «кавалерів». Не існує навіть усталеної думки, що саме представляли собою ці митці, – поетичну групу, поетичний гурток, аристократичну течію в мистецтві чи коло придворних поетів. Така термінологічна невизначеність зумовлена, з одного боку, недостатньою вивченістю творчості й художніх здобутків поетів-«кавалерів», а з іншого – відсутністю в категоріальній сітці сучасного літературознавства чітких уявлень про кореляцію понять «літературна школа»,

²⁰ *Bush D. English Literature in the Early Seventeenth Century, 1600–1660: Jonson, Donne and Milton. – Oxford : Oxford University Press, 1960. – 700 p.*

I. Історико-літературний процес

«гурток», «течія» тощо. Про синонімічний вжиток вищезгаданих термінів у науковому дискурсі пострадянського літературознавчого простору пише, зокрема, А. Савинець – автор енциклопедичної статті «Школа літературна» у «Лексиконі порівняльного літературознавства» (2001).²¹

В основу цього дослідження покладено гіпотезу про те, що «кавалерів» правомірно розглядати як поетичну групу або літературно-мистецьке угруповання, творчий доробок якого відзначався єдністю тем, мотивів, топосів та художніх образів. Думається, що навряд чи правомірно вважати поетів-«кавалерів» повноцінною поетичною школою, адже, попри маніфестування власної орієнтації на традицію Бена Джонсона, у своїх поетичних пошуках вони далеко не завжди були його вірними послідовниками, а сам він взагалі не входив до їхнього кола. «Кавалери» наслідували своїх вчителів, але переосмислювали теми і концепти у новому естетичному ракурсі, характерному для придворного середовища, невід'ємною частиною якого самі вони й були. Загалом їх об'єднував своєрідний стиль мислення та художнього осмислення дійсності, однакове ставлення до життя, спільні поетичні теми, що знаходили відображення у їхньому творчому доробку, а також та аудиторія, якій адресувалися їхні твори.

«Кавалери», на відміну від «метафізиків», зосереджувалися на зображенні життя і культури вищих верств тогочасного суспільства, до яких вони самі й належали, у їхній творчості поєднувалися витонченість і наївність, елегантність і жартівливість.

Ще один напрямок дослідження творчості «кавалерів» полягає у вивченні політичних аспектів їхнього світогляду. Одним із моментів, що відрізняв їх від інших

²¹ Савинець А. Школа літературна // Лексикон загального та порівняльного літературознавства / голова ред. А. Волков.. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – С. 438.

поетичних угруповань, було те, що вони підтримували монархічний устрій, який вважали єдиним можливим, подарованим Богом. Втім, «кавалерів» не слід ототожнювати з роялістами. «Кавалери» – це окрема спільнота чоловіків, які належали до кола придворних, мали високий рівень освіти, відзначалися галантністю й вишуканістю манер. Вони позиціонували себе як культурні послідовники сера Філіпа Сідні (Sir Philip Sydney) і демонстрували вправність у володінні як рапірою, так і витонченим словом. Вони проголошували ідеал ренесансного джентльмена, що мав поєнувати у собі вишуканого коханця, доблесного воїна, вправного музиканта, витонченого поета, ділову людину та неперевершеного дотепника (*wit*). До життя, як і до поетичної творчості, вони ставилися насамперед як «кавалери», вважаючи себе обраними, або, точніше, елітарними. Життя для них було занадто приємним, аби марнувати його на серйозні заняття поетичними вправами чи відшліфування стилю, тому вони писали свої вірші у перервах між святами й зустрічами. Поезія не сприймалася ними як втілення власних інтимних почуттів: герцог бажав мати баладу про себе – він її отримував, у Леді А. вчора був гарний прийом – чом би не подякувати їй дотепним панегіриком. Їх об'єднував стиль життя, адже всі вони намагалися дотримуватися “*spezzatura*” – специфічної манери поведінки, що характеризувалася безтурботним ставленням до життя, легкістю сприйняття оточуючого світу, поверхневою рецепцією складних проблем і конфліктів.²²

Генетичні витоки модного при дворі Карла I концепту “*spezzatura*” певною мірою були пов'язані з трактатом італійського ренесансного гуманіста Б. Кастільйоне «Придворний» (1528), який тривалий час вважався етико-виховною енциклопедією світського життя. В Англії цей

²² Notes The Seventeenth Century // Notes and bookmarks for Week Fourteen.
URL : <http://www.Eng-201.1/17 century Notes.htm>.

I. Історико-літературний процес

педагогічний твір, що був перекладений ще у 1561 році Томасом Гобі, мав шалену популярність, про що свідчать часті алюзії та ремінісценції до нього у художніх творах елизаветинців, зокрема, Т. Еліота, Ф. Сідні, Т. Лоджа. Втім, варто зауважити, що етико-психологічний комплекс «кавалерів», попри зовнішню схожість із ренесансними приписами і моральними канонами, представленими у трактаті «Придворний», був позбавлений тієї сутнісної складової, якою відзначалися гуманістичні концепції особистості, народжені в добу Відродження.

У придворних колах високо цінувалася легка дотепність поетів-«кавалерів», їхня здатних миттєво реагувати заримованим жартом, афоризмом або парадоксом. Дотепність – одна із важливих рис і головних достоїнств поезії «кавалерів». Насамперед вона пов'язана з новим і неочікуваним. Іспанський сучасник «кавалерів» Бальтасар Грасіан наголошував, що «майстерність дотепності полягає у витонченому поєднанні, у гармонійному співставленні двох або трьох далеких понять, пов'язаних єдиним актом розуму».²³

Головними темами у творчості поетів-«кавалерів» залишалися кохання, краса, вірність обов'язку, однак ракурс їхнього художнього осмислення був досить самотнім. «Кавалери» переосмислювали любовну проблематику, трактуючи її не так, як їхні літературні опоненти – «метафізики». Протистояння божественного і земного, яке у Дж. Донна набувало форми антитези і внутрішньо організовувало любовну поезію, у віршах «кавалерів» зберігало лише зовнішню оболонку.

Порівняємо, наприклад, сповнений напруги твір Джона Донна «Лихоманка» (“*Fever*”) з відомою поезією Роберта Герріка «Дівчатам, щоб поспішали» (“*To the virgins to make much of time*”), яка також має форму

²³ Цит. за *Abalain H.* Op. cit. – P. 11.

антитези і акцентує увагу на конфлікті смерті й кохання. У Донна ми відчуваємо високу емоційність і драматизм:

*Oh, do not die, for I shall hate
All women so, when thou art gone,
That thee I shall not celebrate
When I remember thou wast one.*

*But yet thou canst not die I know;
To leave this world behind is death;
But when thou from this world wilt go,
The whole world vapors with thy breath...*

А у Герріка переважає грайливість:
*Gather your rosebuds while ye may,
Old Time is still a-flying;
And this same flower that smiles today,
Tomorrow will be dying.*

*The glorious lamp of heaven, the sun,
The higher he's a-getting,
The sooner will his race be run,
And nearer he's to setting...*

Як бачимо, в художньому просторі поетичного твору «кавалера» превалує не філософське, а еротичне начало, яке майстерно обігрується завдяки дотепності – вмінню поєднувати віддалене, переступаючи через кордони і умовності.

У творчості «кавалерів» конфлікт любовних страждань з площини інтимно-приватної зміщується у сферу соціальну. Ліричний герой постійно благає свою обраницю піддатися чарам кохання, наводячи як аргумент тезу про скороминучість життя. Однак робить це він не в трагічних тонах, притаманних «метафізикам», а в тональності легких гедоністичних поривань. Наприклад, у численних творах-присвятах жінкам Роберта Герріка – «Діанемі» (“*To Dianeme*”), «Антеї» (“*To Anthea*”) і «Джулії» (“*To Julia*”), у поезіях Томаса Кер’ю – «Вмовляння насолоджуватися життям» (“*Persuasions to*

I. Історико-літературний процес

Enjoy”) і «Заперечення вічного кохання» (*“Eternity of Love Protested”*), у піснях Джона Саклінга – «Якось я кохав» (*“Out upon it! I have loved”*), «Пісня» (*“Song. No, no, fair heretic”*) та ін. ліричні герої, з якими повсякчас ототожнюють себе поети, вдаються до різноманітної, подекуди вельми агресивної аргументації, спрямованої на схиляння жінки до фізичного акту кохання. Стратегія такого зваблення є доволі складною й розрахована на освічену і розумну представницю елітарних кіл: ліричний герой наводить приклади античних героїв та давніх історій кохання, порівнюючи обраницю з богинею або героїнею. Подекуди він звертається до «природної» аргументації, наводячи як аргумент скороминучість жіночої молодості й краси, нагадуючи про швидкоплинність природних циклів, акцентуючи увагу на згасанні жіночої краси, а отже й втраті жінкою своєї сексуальної привабливості. Інший спосіб зваблення – лестощі з погрозами: обранець-митець може зробити жінку відомою для нащадків, а в разі відмови – може й зіпсувати її репутацію, або навіть знищити саму пам'ять про неї. Акцентуючи увагу на фізіологічному аспекті кохання, його приземленості, «кавалери» не лише «стимулювали» таку поведінку в реальному житті, пропагували її у мистецтві, але й протиставляли себе пуританам. Залишаючись в рамках куртуазної традиції, вони наголошували на цінності тілесного на протигагу духовності й аскезі – головним цінностям опонентів. Дискутуючи з «метафізиками», які розглядали кохання в контексті єдності фізичного і духовного, божественного і земного, «кавалери» зміщували любовне почуття в площину тілесності та фізичних насолод.

Саме кохання ними розглядалося скоріше як гра, в якій акцентується важливість фізичного задоволення. Тож із-під пера «кавалерів» виходили твори, що присвячувалися поцілункам, різноманітним тілесним практикам,

замилуванню зовнішністю коханої (згадаймо, приміром, твори Роберта Герріка «Око» (“*Eye*”), «Поцілунок. Діалог» (“*Kiss. The dialogue*”), «Електри» (“*To Electra*”), поезії Томаса Кер’ю «Дзеркало» (“*A Looking glass*”), «Пісня. Селія співає» (“*Song. Celia singing*”) та ін.). Відмова дами не розглядалася ними як трагедія, адже принцип «лови мить» штовхав поетів на подальші пошуки щастя в коханні, саме ним вони виправдовували власну мінливість. Найповніше цей мотив представлений у творах Джона Саклінга «Пісня» (“*Song. Why so pale*”), «Колись давно я кохав» (“*Out upon it! I have loved*”) та низці поезій Роберта Герріка – «Молоді» (“*To Youth*”), «Електри» (“*To Electra*”), «Найкраще веселитися» (“*Best to be Merry*”). Відзначимо, що така відвертість тем, мотивів і сюжетів не була притаманна попередникам «кавалерів», а отже можна стверджувати, що вони «розхитували» ліричну традицію, розширюючи кордони. Що стосується поезій, присвячених тілесним практикам, то вони реалізували принцип “*mobility*”.

Оскільки еротичне начало превалювало у трактуванні «кавалерами» теми кохання, то жінка у їхній творчості поставала, скоріше, як об’єкт бажання. Нерідко образ жінки редукувався до рівня метонімічної заміни, коли об’єктом художнього зображення обиралися окремі частини її тіла. Це, зокрема, знаходило відбиток у творах, присвячених вустам, волоссям або предметам туалету (вірші-метонімії про стрічки, юбки та ін.). Найяскравіше така метонімізація, що отримала різку негативну оцінку з боку сучасної феміністичної критики, представлена у циклі поезій Р. Герріка, присвячених Джулії: «Стрічці Джулії» (“*Upon Julia’s Riband*”), «Спідниця Джулії» (“*Julia’s Petticoat*”), «Її ліжко» (“*Her Bed*”), «Її ніжки» (“*Her legs*”), «Подих Джулії» (“*On Julia’s Breath*”), «Груди Джулії» (“*Upon Julia’s Breasts*”), а також у творах інших «кавалерів», зокрема Р. Лавлейса: «Віяло Лукасти»

I. Історико-літературний процес

(“*Lucastas’s Fan*”), «Рукавичка Елінди» (“*Elinda’s Glove*”). У цих поезіях прослідковується принцип «стимулювання» – вони виходять за рамки загальноприйнятих норм, пропагуючи новий тип стосунків між закоханими, легкий та необтяжений зобов’язаннями.

Звісно, що не завжди «кавалери» дозволяли собі таку сміливу й відверту гру, Іноді вони залишалися в рамках петраркістської традиції, оспівуючи чесноти коханої. Втім, ця тенденція не мала значного поширення в їхній творчості. Винятком можна вважати Р. Лавлейса – найбільш романтичного і піднесеного із «кавалерів», автора таких творів, як «Ода. Лукасті. Троянда» (“*Ode. To Lucasta. The Rose*”), «Лукасті, від’їжджаючи за море» (“*To Lucasta, Going beyond the Seas*”). Варто також зауважити, що за формою ці ліричні твори корелювалися з одами елизаветинських часів, тобто у цьому випадку можна вести мову про дотримання принципу *constraint*.

Окрім любові у творчості «кавалерів» часто згадується інша головна цінність куртуазної традиції – честь, яка нерідко конфліктує з любов’ю (наприклад, коли вірність сюзерену вступає у суперечність з кодексом любові). Адже «кавалери», по суті, продовжували (навіть за своїм колективним іменем) ці традиції. Честь подекуди ставилася «кавалерами» вище за кохання, оскільки тільки той, хто має честь, здатний любити. У стислому форматі їхніх творів містився сюжет, який потенційно міг бути розгорнутий в куртуазний епос –лицарський роман. Але в ті часи віршований епос якщо і створювався, то він більше схилявся до християнської тематики. Вершинним його втіленням стала поема Мільтона «Втрачений рай». Однак відбувалося це вже за хронологічними рамками того періоду, що був пов’язаний з поезією «кавалерів». Що стосується самих «кавалерів», то вони намагалися, іноді досить наївно, бути схожими на давніх лицарів, оспівуючи ідеали служіння сюзерену. Ця тематика

яскраво представлена, приміром, у творчості Ричарда Лавлейса – ідеального «кавалера», власне життя якого було сповнене драматизму тієї епохи. Прикладами таких творів є «Пісня. До Лукасти, прямуючи на війну» (“*Song, To Lucasta, Going to the Wars*”), «Лукасті, з в’язниці» (“*To Lucasta From Prison*”), «Алтеї. З в’язниці» (“*To Althea. From Prison*”).

Доречним видається припущення К. В. Ведгвуд, що особливості лірики кавалерів були значною мірою детерміновані самим стилем їхнього життя, адже постійні небезпеки, що траплялися на шляху придворного, готового стати на захист свого монарха, спричинювали особливий умонастрій, усвідомлення швидкоплинності й суєтності земного буття, прагнення насолоджуватися красою скороминучого сьогодення.²⁴

Слід зазначити, що, відображаючи колізії свого часу в поетичних творах, «кавалери» надавали перевагу світлим тонам. Для їхніх віршів, на відміну від поезій яковитського періоду, не було характерним загострене відчуття життєвих протиріч чи бажання розповісти про різницю між подобою речей та їхньою суттю; про розірваність буття, про конфлікт між тілом і духом, між схильністю до чуттєвої краси світу та розумінням марності земного існування.²⁵ Вони апологетизували радісні моменти буття, добре розуміючи хиткість щастя, краси й насолоди.

Пріоритетним для поетів-кавалерів було зображення радощів природного кохання, не пов’язаного жодними обіцянками, оспівування зустрічей та інтимних зв’язків закоханих. При цьому велика увага приділялася найрізноманітнішим проявам дотепності й гострослів’я. В

²⁴ *Wedgwood C. V. Cavalier Poetry and Cavalier Poetics // Velvet Studies. Penguin New writing. – London, 1946. – № 21. – P. 159.*

²⁵ *Sypher W. Rococo to Cubism in Art and Literature. – N.Y. : Vintage Books, 1963. – 351 p.*

I. Історико-літературний процес

основі їхніх творів була гра: гра зі словом, натяком, почуттям. Читачів зачаровувала природність і легкість вірша, вражала витонченість, вишукана музичність, почуття міри у втіленні емоцій та блискуча майстерність, які вони знаходили у поезіях «кавалерів».

У критичному дискурсі щодо творчого доробку цих митців вимальовуються два протилежні портрети – позитивний, і негативний. Перший пропонує нам образ стоїка – кавалера, який уособлює ідеал «маленького гуртка достойних чоловіків, що стоять на захисті суспільства і гідно тримаються під час випробувань мінливої долі». Такі чоловіки спроможні на «самозречення заради свого обов'язку» та здатні «віддати життя в ім'я кохання». Другий портрет – це образ сексуально агресивного, самовдоволеного розпусника, який все життя зваблює жінок. Прихильники тієї чи іншої точки зору цитують окремі поетичні твори на підтвердження своєї думки. Роялістська елегія Р. Лавлейса «Коник» (*“Grasshopper”*), приміром, вважається зразком твору «кавалера»-стоїка, тоді як «Блаженство» (*“Rapture”*) Т. Кер'ю та «Кохання, що виникло в першому столітті» (*“Love made in the first age”*) Р. Лавлейса відносять до поезій сексуально агресивного лібертина. Погоджуючись з думкою Е. Майнера, що «соціальний образ дії є такою ж яскравою рисою для поезії поетів-«кавалерів», як приватний – для творів поетів-метафізиків»,²⁶ можна стверджувати, як це й пропонує Р. Кітон, що «творчість поетів-кавалерів доцільно вивчати як соціальний коментар суспільних відносин сімнадцятого століття».²⁷

Отже, цілком логічним видається висновок, що

²⁶ *Miner E.* The Cavalier Ideal of the Good Life // Ben Jonson and the cavalier poets / ed. Hugh Maclean. – N.Y. : W. W. Norton & Company inc., 1975. – P. 465–479.

²⁷ *Keaton R.* Redefining the cavalier love lyric : the debate with Petrarchanism. URL : <http://www.geocities.com/rekeaton>.

головна відмінність творчості «кавалерів» від елизаветинської поезії простежується не стільки у формальній організації поетичних текстів, скільки в їхніх проблемно-тематичних преференціях. У твоах «кавалерів» увага приділяється насамперед приватним аспектам життя придворного, а предметом зображення постають вишукані розваги представників вищих верств суспільства.

З появою у 1625 році при дворі Карла I королеви-француженки Генрієтти-Марії почалася реставрація напівзабутого за часів Якова Стюарта елизаветинського культу прекрасної дами. Саме королева та її фрейліни впливали на основні тенденції розвитку мистецтва, поширюючи в побуті й літературі культ галантності, який був наскрізною темою поезії «кавалерів», і який вони досить часто пропагували у власних творах.

Варто також зазначити, що адресатом поезій «кавалерів», які найчастіше писалися у формі епіграм або пісень, виступало коло обраних. Це були, головним чином, високоосвічені аристократи, що могли належним чином оцінити тонкий комплімент, влучну метафору, оригінальний каламбур чи тонкий натяк. Тож можна погодитися з думкою І. Майнера, що кожна з трьох поетичних течій XVII століття – школа-метафізиків, «кавалери» та поети періоду Реставрації – мала власного адресата поетичної творчості.²⁸ Твори «метафізиків» адресувалися власне самому поетові, це були, скоріше, філософські медитації наодинці з собою, коли читач виводився за рамки поетичного твору, і йому відводилася роль стороннього спостерігача. Отже й тон поезії був інтимний, приватний. Натомість поети-«кавалери» писали для певного суспільного кола, приділяючи значну увагу фігурі читача. Відповідно, і тональність їхніх творів була більш соціальною. Орієнтуючись на інтереси читачів – адресатів своєї поезії,

²⁸ *Miner E. Op. cit. – P. 465–479.*

I. Історико-літературний процес

– «кавалери» поєднували й переосмислювали в ній два концепти– “*vita bona*” (певні моральні ідеали) та “*vita beata*” (гедоністичні пориви і прагнення стати щасливим).

Творчість «кавалерів» відображає образи, сюжети, теми конкретної соціальної групи, виражає естетичні й етичні переконання певного закритого кола читачів. На думку Р. Скелтона, ліричний герой, що представлений у їхніх творах, був радше «екстарвертом, аніж інтровертом», скоріше людиною світу, ніж одинаком.²⁹ Поезія «кавалерів» відзначалася елегантністю, спонтанністю, гостротою вислову, потягом до оспівування швидкоплинних радощів життя. Незрідка дослідники вказують на те, що теми, які ці поети підіймали у власних творах, були малозначимими, особливо у порівнянні з тематикою поезії метафізиків. М. Вейдхорн, приміром, зазначає, що після поезії Джона Донна лірика кавалерів видавалася менш пристрасною і більш приземленою, часом навіть деградуючи до фривольності й сексуального цинізму.³⁰

Втім, до сильних сторін «легкої» поезії «кавалерів» можна віднести відвертість, ширість, дотепність, тверезість у сприйнятті дійсності, спостережливість, пристрасність – риси, завдяки яким цю поезію можна вважати самобутнім літературним явищем, яке втілює одночасно простоту і вишуканість. Колективний образ сучасника, що його репрезентували у своїх творах «кавалери», допомагав їм відтворювати широку палітру приватних почуттів і сподівань людини. Генетично пов'язані з творчими здобутками таких непересічних майстрів поетичного слова, як Джон Донн і Бен Джонсон, поети «кавалери» представили у своїй ліриці онтологічний досвід іншої реальності – реальності придворного життя, з його культом інтриг, кохання та задоволень.

Очевидне розширення тематичного діапазону лірич-

²⁹ Skelton R. Cavalier Poets. – London : Longmans, Green & Co., 1960. – 52 p.

³⁰ Weidhorn M. Richard Lovelace. – N.Y. : Twayne Publishers, 1970. – P. 147.

ної поезії за рахунок введення тих тем, що раніше вважалися табуйованими або ж репрезентувалися у закодованому вигляді (згадаймо, приміром, еротичні мотиви у двох версіях роману письменника-єлизаветинця Джорджа Гаскойна³¹), можна вважати проявом мобільності культурних кордонів (термін С. Грінבלата). Цілком вірогідно, що відвертий еротизм і персоніфікованість звернень у поетичних наративах «кавалерів» стали закономірною реакцією на поширення пуританських умонастроїв у тогочасному соціумі, таким собі спротивом проти нав'язуваних поведінкових моделей і усталених літературних конвенцій. Водночас, на рівні художньої форми спостерігалися потяг до естетизації еротичного начала і вишуканість хужожнього смаку, що були властиві стилістиці ренесансної поезії. Це дає підстави говорити про те, що в згаданому аспекті лірика кавалерів виступала як спадкоємиця і продовжувачка попередньої традиції, тобто виконувала функцію стримування культурних кордонів.

Отже, подібність проблемно-тематичних пріоритетів, укоріненість у спільній онтологічній реальності, ідентичність соціального статусу творців мистецького продукту та його реципієнтів – усе це підтверджує думку, що творчість поетів-«кавалерів» не лише репрезентувала тогочасну реальність, виступаючи своєрідним соціальним коментарем, а й значною мірою пропагувала ідеали придворного життя, «стимулюючи» читача обирати певну соціальну роль.

³¹ *Лілова О.* Система образів персонажів у романі Джорджа Гасконя «Пригоди майстра F.J.». Ренесансні студії. – Запоріжжя, 2000. – Вип. 5. – С. 41–52. URL: <https://shakespeare.znu.edu.ua/uk/lilova-olena-sistema-obraziv-personazhiv-u-romani-dzhordzha-gaskonja-prigodi-majstra-f-j>.